

Słownik Bonawenturiański. Filozofia – teologia – duchowość, red. Romuald H. Kośla OFM, Instytut Studiów Franciszkańskich, 2022, ss. 968. ISBN: 978-83-9625-141-1.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.22708.9>

Biorąc do rąk tę tak obszerną, bo liczącą 968 stron, publikację i patrząc na kolejne tytuły zawartych w niej 101 haseł artykułowych, poczynając od „Aktu hierarchicznego – Actus hierarchicus” po „Zmysły duchowe – Sensus spirituales”, niejako automatycznie przychodzą na myśl słowa Jana Pawła II rozpoczynające encyklikę *Fides et ratio* (1998): „Wiara i rozum (*Fides et ratio*) są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy. Sam Bóg zaszczerpił w ludzkim sercu pragnienie poznania prawdy, którego ostatecznym celem jest poznanie Jego samego, aby człowiek – poznając Go i miłując – mógł dotrzeć także do pełnej prawdy o sobie”. Ciągłe poszukiwane są te dwa skrzydła ducha ludzkiego, pomagające każdemu z nas wznieść się do Boga, a ogromną pomocą na tej drodze jest z całą pewnością wielka tradycja Bonawenturiańskiej „filozofii – teologii – duchowości”, do której zgłębienia zachęca nas podtytuł prezentowanego słownika. Trafiające do rąk czytelnika opracowanie to synteza liczącego sobie już osiem wieków studium nad bogatą spuścizną św. Bonawentury z Bagnoregio (1217-1274), która nieustannie inspiruje i ma nam do zaoferowania rozwiązania zdolne przyczynić się do twórczego przewyciężenia obecnego kryzysu wiary i rozumu, zarówno w jego ogólnej, kulturowej, jak i eklezjologicznej postaci. Sama zaś potrzeba zgłębienia dziedzictwa Doktora Serafickiego, nie tylko w środowiskach związanych z Zakonem Franciszkańskim, wynika zapewne stąd, że tym, co szczególnie uderza, gdy patrzy się na historię jego życia i twórczość, to wypośrodkowanie i umiar. Staje przed nami człowiek, który cechował się, jak czytamy w zakończeniu jego biogramu, zamieszczonym w recenzowanym słowniku, „wyważeniem, równowagą, duchową szlachetnością, delikatnością i łagodnością, połączonymi z siłą i nieustępliwością. Człowiek niezwykle bogaty w zasoby intelektualne i moralne, który przyjmował różne sytuacje z trzeźwym realizmem, z cierpliwą przenikliwością, z jasną wizją przyszłej perspektywy, poszukując wszelkiej możliwej drogi do zgody” (CVLIV). Doktor Seraficki jawi się zatem jako osoba, od której obecne społeczeństwo, tak bardzo złożone i podzielone, może się wiele nauczyć i dlatego też nie ma się co dziwić, że zadbano, aby do rąk polskiego czytelnika trafił *Słownik Bonawenturiański. Filozofia – teologia – duchowość*. Ukazał się on w Instytucie Studiów Franciszkańskich w Krakowie i jest wynikiem inicjatywy translatorskiej środowisk naukowych Rodzin Franciszkańskich skupionych wokół tej instytucji oraz Ośrodka Studiów Franciszkańskich Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana

Pawła II w Krakowie, zabiegających o promowanie dziedzictwa myśli i twórczości franciszkańskiej.

Polska edycja *Słownika Bonawenturiańskiego* stanowi przekład *Dizionario Bonaventuriano. Filosofia – teologia – spiritualità*, pracy zbiorowej, opublikowanej w języku włoskim pod redakcją Ernesto Caroli OFM i wydanej staraniem Editrici Francescane w 2008 r. w Padwie. Warto jednak zaznaczyć, że nie wszystkie hasła tematyczne zamieszczone w *Słowniku Bonawenturiańskim* są tłumaczeniami. Trzy z nich to oryginalne opracowania polskich autorów: „Mądrość – Sapientia” (oprac. Bogusz Stanisław Matuła OFM), „Pełnia – Plenitudo” (oprac. ks. Robert J. Woźniak) oraz „Świat – Mundus” (oprac. Mikołaj Olszewski), co równocześnie należy potraktować jako swoistą zachętę do kolejnych uzupełnień w następnych polskich edycjach tego dzieła. Każde z zamieszczonych tu obszernych haseł traktuje konkretne zagadnienie w sposób szczegółowy, wyczerpujący i bardzo przejrzysty. Struktura haseł jest następująca: otwiera je tytuł, którym jest termin poddany objaśnieniu oraz jego łaciński odpowiednik, następnie umieszczony jest spis treści, pozwalający zorientować się w układzie prezentowanego zagadnienia przed przystąpieniem do lektury zasadniczej części – trzonu hasła, po którym umieszczone są przypisy i informacja o bibliografii wykorzystanej do jego opracowania.

W praktyce naukowej, redaktorskiej i publicystycznej słowniki odgrywają większą lub mniejszą rolę. Jednych używa się częściej, inne zaś stoją na półce i rzadko się je otwiera. Korzystanie z tego typu opracowań niejednokrotnie zależy od tego, jak taki słownik zbudowano i do jakich zadań go przeznaczono. Niewątpliwie *Słowniki Bonawenturiański* jest przykładem narzędzia dobrze przemyślanego i znakomicie skonstruowanego. Otwiera go „Słowo wstępne do wydania polskiego”, w którym Redakcja informuje czytelników o charakterze słownika, przeznaczeniu i zmianach wprowadzonych z myślą o jak najlepszym dostosowaniu tego narzędzia do ich potrzeb. Na kolejnych stronach znajdujemy „Wprowadzenie”, jakim opatrzone wersję oryginalną tego dzieła, „Słowo wstępne” oraz informacje na temat zespołu redakcyjnego, zespołu naukowego i zespołu autorów haseł. Następnie czytelnik ma okazję poznać zespół tłumaczy i autorów haseł, biorących udział w przygotowaniu polskiego wydania *Słownika*. Dzięki temu dowiadujemy się, że łącznie w prace translatorskie nad tym okazałym dziełem były zaangażowane czterdzieści cztery osoby, co jednocześnie każe wyrazić słowa uznania dla Redakcji, która dołożyła starań, aby ujednolicić styl i szatę językową zawartych w nim tekstów, starając się zachować równowagę między naukową precyzją a zrozumiałością przekazu, a także zadbała o estetyczne wydanie publikacji.

Natomiast walorem zamieszczonego w tym opracowaniu „Wykazu Skrótów” jest to, że ma on postać tabelaryczną, co pozwala na sprawne zapoznanie się i właściwe rozwijanie skrótów zastosowanych zarówno w samym korpusie haseł, jak i w przypisach. Tabelę z wykazem skrótów używanych na oznaczenie dzieł św. Bonawentury dodatkowo wzbogacono o kolumnę, w której podano pełne noty bibliograficzne

polskich przekładów tekstów Doktora Serafickiego, ułatwiając tym samym dotarcie do tych materiałów, ale także dając możliwość szybkiego zorientowania się o stanie dotychczasowych prac translatorskich nad jego spuścizną.

Rzeczą bardzo przydatną i docelowo przygotowaną z myślą o polskim czytelniku jest „Bibliografia Bonawenturiańska 1986-2019”, zebrana i opracowana przez Rolanda Prejsa OFM Cap. Jest to bibliografia retrospektywna, podzielona na dwie części, łącznie zawierająca wykaz 1181 publikacji. Pierwsza część to wybór ważniejszych obcojęzycznych publikacji naukowych, które mogą uchodzić za fundamentalne w badaniach nad życiem i myślą Doktora Serafickiego. W drugiej umieszczono pozycje polskie, także te publikowane w pracach zbiorowych i czasopismach popularnych, gdyż te ostatnie nierzadko przybliżają dość istotne kwestie z zakresu prowadzonych u nas studiów bonawenturiańskich. Pragnąc jednocześnie ukazać pełny zakres tematyki dotyczącej myśli filozoficznej i teologicznej św. Bonawentury, jaka w latach 1986-2019 została podjęta w polskim piśmiennictwie, uwzględniono również w tym wykazie niektóre pozycje opublikowane przed 1986 r., wybierając te, które poruszają kwestie nieobecne w późniejszej literaturze. Wszystko to sprawia, że ta retrospektywna i po części wybiórcza bibliografia nie tylko pokazuje dotychczasowe kierunki badawcze i osiągnięcia w zakresie problematyki bonawenturiańskiej, ale może też stanowić istotny impuls do podjęcia nowych studiów i zachęcić do skorzystania z innych bibliografii specjalistycznych w tym zakresie, choćby z międzynarodowej *Bibliographia Franciscana*, wydawanej corocznie przez Istituto Storico Cappuccini w Rzymie.

Ważne znaczenie introdukcyjne ma także rozdział omawiający „Kontekst kulturowy XIII wieku a Bonawentura. Ponowne «odkrycie» Arystotelesa”. Jego lektura pozwala lepiej zrozumieć okoliczności, które spowodowały, że źródłem dla uprawianej przez Doktora Serafickiego filozofii i teologii była myśl Platona, Arystotelesa, Pseudo-Dionizego Areopagity i wiktorynów, zwłaszcza jednak myśl św. Augustyna, co zaowocowało tym, że uznaje się go za twórcę najpełniejszej syntezy augustynizmu w XIII wieku. Z tej opracowanej przez św. Bonawenturę syntezy przebija jednak wymownie przeniknięta duchem św. Franciszka z Asyżu osobowość jej twórcy, a także uczonego (pracownika Uniwersytetu Paryskiego) świetnie zorientowanego w intelektualnej debacie ówczesnych środowisk akademickich, tworzących *universitas doctorum et scholarium*, czyli braterską wspólnotę ludzi skupionych wokół poszukiwania tzw. *universitas scientiarum* – całości wiedzy i prawdy inspirowanej odkryciami, zwłaszcza tekstów starożytnych autorów, głównie Arystotelesa.

W lepszym odczytaniu myśli Doktora Serafickiego pozwala też znajomość wydarzeń z jego życia, w czym wymownie może pomóc lektura rozdziału „Życie i chronologia Bonawentury z Bagnoregio”. Dzięki niej czytelnik ma m.in. okazję poznać, dlaczego św. Bonawentura musiał w 1257 r. przerwać błyskotliwą karierę naukową na Uniwersytecie Paryskim. Jakie konsekwencje dla tego młodego nau-

kowca miał wybór na przełożonego całego Zakonu Franciszkańskiego, które w praktyce nie tylko oznaczały zaprzestanie pracy badawczej i dydaktycznej na uniwersytecie, ale także zderzenie z całym szeregiem problemów związanych z życiem wspólnoty Braci Mniejszych, która po śmierci swojego założyciela, św. Franciszka z Asyżu (1226 r.), przeżywała różnorakie trudności związane z realizacją jego dziedzictwa, gwałtownym rozwojem liczebnym oraz ekspansją terytorialną młodego zakonu czy konfrontacją z millenaryzmem Joachima de Fiore.

Z kolei rozdział „Dzieła Bonawentury” prezentuje informacje na temat krytycznego opracowania tekstów, które wyszły spod pióra Doktora Serafickiego. Zaowocowało ono wydaniem *Opera omnia*, składającego się z dziewięciu tomów (wyd. Quaracchi), opublikowanych w latach 1882–1902. Ze względu na bogactwo spuścizny pisarskiej Bonawentury pogrupowano ją w cztery kategorie: teksty teologiczne, pisma duchowe, teksty franciszkańskie oraz teksty homiletyczne i zaprezentowano tak, aby czytelnik mógł prześledzić tematyczną logikę każdej z nich, a także chronologiczne relacje między poszczególnymi dziełami oraz usystematyzować treść i charakter składających się na nie tekstów.

Swoistą kontynuację kwestii podjętych w poprzednim rozdziale jest „Wykaz dzieł Bonawentury”, liczący dwadzieścia dziewięć pozycji, zaprezentowanych w układzie alfabetycznym według tytułów w języku łacińskim. Ich charakterystykę starano się zaprezentować w oparciu o jednolite kryteria, podając brzmienie tytułu w języku polskim, informację o czasie powstania, autentyczności, strukturze, głównych zagadnieniach, źródłach, kontekście historycznym, rodzaju doświadczenia, zastosowanej technice dydaktycznej, rodzaju literackim, języku, podstawowych rękopisach, wydaniu krytycznym, tłumaczeniu włoskim i polskim, a w niektórych przypadkach także poprzez związane wskazania doniosłości i wpływu. Nawet pobieżne spojrzenie na ten wykaz uzmysławia, że św. Bonawentura jest – mówiąc językiem współczesnym – myślicielem „globalnym”, łączącym w swoim wykładzie wiarę i rozum, teologię i filozofię, duchowość i administrację, kult i pobożność, kontemplację i życie.

Słownik Bonawenturiański obok niekwestionowanych walorów ma jeden drobny i łatwo zauważalny mankament, którym w przypadku publikacji specjalistycznej jest brak indeksów, zwłaszcza rzeczowego, pozwalających na szybką weryfikację i analizę szukanych zagadnień, bez konieczności wertowania całej książki. Z pewnością kolejna polska edycja tego dzieła nie tylko wzbogaci się o nowe hasła, ale także o wspomniany skorowidz.

Pisanie recenzji różnego rodzaju słowników i leksykonów jest dość trudne i może mieć charakter sprawozdawczy lub analityczno-krytyczny. W przypadku recenzji *Słownika Bonawenturiańskiego. Filozofia – teologia – duchowość* przyjęto funkcję informacyjną, stawiając sobie za cel, aby zachęcić do sięgnięcia po to bardzo pożyteczne dzieło, stanowiące bogatą syntezę myśli filozoficznej, teologicznej oraz ascetyczno-mistycznej Doktora Serafickiego i mogące być źródłem nowych inspiracji.

BIBLIOGRAFIA

Jan Paweł II. *Encyklika Fides et ratio Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów Kościoła katolickiego o relacjach między wiarą a rozumem*. Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Biskupa Męczennika Archidiecezji Krakowskiej, 1998.

Słownik Bonawenturiański. Filozofia – teologia – duchowość, red. Romuald H. Kośła, Instytut Studiów Franciszkańskich, 2022.

Anna Maria Wajda

*doktor inżynier nauk rolniczych w zakresie sztuki ogrodowej
i doktor nauk teologicznych w zakresie teologii biblijnej*

*Wydział Teologiczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie
oraz Studium Franciszkańskie w Krakowie*

e-mail: anna.wajda@upjp2.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0005-0652>

UWAGA REDAKCJI: Użyte w celach informacyjnych i prezentacyjnych przy tekstach recenzji obrazy okładek pochodzą ze stron internetowych Wydawnictw wyszczególnionych w opisach recenzowanych publikacji.